Līga RUŠENIECE

Latvija kā reliģija

- Folkloristi Rūta un Valdis Muktupāveli ar meitām Rasu (8) un Mariju (14) dzīvo pašā Rīgas centrā, nevis guļbūvē meža vidū. Dzīvo starp Latviju un Lietuvu, uz kurieni Valdis pēc Rūtas braucis vedībās, lai gan citi avoti vēsta – viņš Rūtu izzadzis. Dzīvo starp stereotipiem, uz tiem skatoties arī no malas. Dzīvo ar nemainīgi mainīgām domām par mainīgi nemainīgo.

– Ierasts, ka decembris ir tāds maratona laiks – uz pieņemšanām, labdarības pasākumiem, pa veikaliem pēc dāvanām, pakaļ vēl neizdarītiem darbiem... Kāds tas jums ir?

Valdis: – Citus gadus arī mums ir nemierīgi, bet šogad nolēmām – nekādu dāvanu. Īstenībā – esam laikus par tām padomājuši.

Rūta: – Es cenšos izvairīties no pirmsziemassvētku trakuma... Mani fascinēja Riharda Beruga teiktais pirms pāris gadiem, ka Norvēģijā pēdējā laikā cilvēki naudu, kas atvēlēta Jaungada dāvanām un jampadračiem, ziedo patversmēm, bāreņu namiem. Mūsu bērni varbūt ir par mazu un nav ar mieru atteikties no dāvanām, bet pienāks laiks, kad arī mēs to darīsim.

Jo – ko mēs saprotam ar svētkiem – dāvanas vai prieka mirkļus?

– Vai dāvanas nesader ar svētkiem?

Rūta: – Jāpadomā... Varbūt vislielākie svētki ir tad, ja vari uzdāvināt tam, kam nav, nevis tam, kam dāvanas rindā rindojas un nezina pat, kur likt. Nu kaut vai ubagam, bet – patiesam ubagam – uz ielas iedot piecīti 50 santīmu vietā!

Valdis: – Pēdējos gados cenšamies regulēt savu piedalīšanos arī koncertos, citādi decembris kļūst par joņošanu – pēc dāvanām, pa dažādām ambrāžām...

– Vai tad Advente nav klusais laiks?

Valdis: – Teorētiski tā tam vajadzētu būt, bet Latvijā tas ir skaļš laiks.

Rūta: – Jā, kad vajadzētu tieši otrādi – mierīgi.

Valdis: – Bet vai Lietuvā tas ir klusāks?

Rūta: – Šķiet, Lietuvā mēģina pieturēties pie Adventes miera, jo katolicisma ietekme ir spēcīga.

Vienugad ar Valdi smējāmies par uzrakstu skatlogā – Priecīgu Adventi! Tad jau var rakstīt – priecīgas bēres!

Valdis: – Esam nolēmuši uz gadu mijas laiku aizbraukt uz ārzemēm un pavadīt to tā, kā paši gribētu. Un tas nebūs sarežģīti – braucam uz Lietuvu!

Rūta: – Dzīvosim 100 metru no jūras!

– Vai jums kā folkloristiem un arī katoļiem ir bijis kā īpaši jānotur līdzsvars strap pagānisko un reliģisko sevī?

Valdis: – Nē. Domāju, ka mūsdienu cilvēks var kaut ko nedarīt, bet atzīstot – tā var būt, arī tam ir tiesības. Absolūtai un principiālai iecietībai jābūt kulturāla cilvēka personības daļai.

Rūta: – Īstenībā kristietība ir integrējusies, saplūdusi ar daudzām pagāniskām lietām. Es neuzskatu sevi nedz par lielu pagāni, nedz priekšzīmīgu kristieti, bet abas tradīcijas man ir vienlīdz skaistas un harmoniskas manī.

Valdis: – Pagāni, kristietības noliedzēji, parasti lieto formulu – mūsu senči darīja tā, tāpēc arī mēs darīsim tā... Bet mūsu sentēvu reliģija bija kristietība kopā ar pagānismu.

Var teikt arī tā – kristietība ir palīdzējusi noskaidrot dažus pārpratumus, kas radušies bezdievības ietekmē komunistu laikos. Piemēram, Adventes laikā iegājās rīkot dažādus karnevālus, ķekatu gājienus utt. Daži folkloristi pat teica, ka tā jābūt. Paskatoties etnogrāfiskajos materiālos, jāatzīst – maskās sāk staigāt tikai 26. un 27. decembrī.

Vēl viens piemērs – mūsdienās kāzās pirms pusnakts mēdz zagt jau salaulāto līgavu un prasīt izpirkšanas maksu. Etnogrāfiski – līgavas zagšana ir viens no veidiem, kā līgavu iegūt. Arī Krišjānis Barons rakstīja, ka agrāk Baltijā līgavu ieguva divējādi – ar vedībām (sava veida laupīšana, kad līgavu izzaga no dzimtas) un ar precībām (līgavas pirkšana par naudu). 19. gadsimtā vedības bija palikušas kā spēle no senās laupīšanas... Bet mūsdienās ir otrādi!

– Kā jūs Rūtu no Lietuvas uz Latviju dabūjāt? Ar zagšanu vai pirkšanu?
Rūta: – Zagšanu, zagšanu!
Valdis: – Man liekas, tās bija vedības.
Rūta: – Bet es arī mānīju Valdi. Domāju – atbraukšu uz nedēļu, tad došos atpakaļ pie mammītes.
Valdis: – Tāpēc jau bija viegli nozagt! Pajūgā ierados...
Rūta: – ...zilā žigulītī...
Valdis: ...un teicu – tev ir stunda laika sataisīties! Vedējs bija mans brālis.
Rūta: – Tas bija turpat pirms deviņiem gadiem. Latvijā bija taloni...
Valdis: – ...nē, talonu vairs nebija, bija jau lati...
Rūta: – ...nē, latu vēl nebija, bija repšiki... Sākumā biju šausmās, šķita – šo valodu nekad neiemācīšos, tā ir tik sarežģīta!
Valdis: – Pirmās trīs dienas...
Rūta: – Latvieši šķita kā sektanti – sanākuši vienuviet, runā latviski, neņem vērā, ka es nesaprotu, un pēta – Valdim blakus kaut kāda aizdomīga sieviete no Lietuvas ar bērnu uz rokām. Bet Valdis man nemācīja valodu, un, tā kā viņš labi runāja lietuviski...
Ģimenē visi varam runāt abās valodās. Tikai, kad esmu dusmīga, baros lietuviski, bet smukos vārdos, saku – rupucis!
– Kā vide jūs pieņēma?
Rūta: – Viss notika pats no sevis... Kopā ar Ilgu Reiznieci, Zani Šmiti izveidojām sutertīnes kopu.
Valdis: – Sutertīnes ir arhaiskas lietuviešu dziesmas, kas jādzied vismaz trijatā. Togad uzreiz bija uzstāšanās Baltica, tad folkloras nometne. Rūta bija pieprasīta kā pasniedzēja.
Rūta: – Jā, es sākumā spekulēju uz lietuviešu lietām (smejas)... Un tomēr – man negribas pārāk dziļi ieslīgt tajās, lai lietuviskais nepārtaptu par manu iztikas avotu.
Valdis: – Lai nekļūtu lietuviete pēc profesijas.
Rūta: – Jā, es gribu funkcionēt šeit kā līdzvērtīgs cilvēks. Es gribu izjust šo valsti kā savējo. Skatos uz prezidenti un zinu – tā ir arī manējā prezidente –, skatos uz integrācijas problēmās un zinu – tās ir arī manējās –, un arī Būtiņģe attiecas uz mani ne tikai tāpēc, ka lietuvieši sakakājuši jūru, es pārdzīvoju par to, kā būs šeit. Nevaru pateikt, kura valsts man ir svarīgāka, bet es arī negribu būt tikai lietuviete.
Valdis: – Tu arī nevari būt tikai lietuviete.
Rūta: – Droši vien. Konteksts, kas notiek šeit, ir tik svarīgs, ka vairs nevaru atdalīt un pateikt – man ir Lietuvas pilsonība un man nospļauties, kas te notiek.
Valdis: – Bet pēdējos desmit gados arī tava kultūras pieredze ir lielā mērā no Latvijas.
Rūta: – Ar to kultūras mantojumu bija interesanti... Es tā priecājos, ka varēju ar nobrieduša cilvēka prātu apgūt to, ko normāli latvieši apgūst skolā. Lasīju latviešu klasiķus un sāku vērtēt citādi lietuviešu autorus. Tā es caur Latviju atgriežos Lietuvā.
Valdis: – Dienu no dienas esot latviešu sabiedrībā, ar tradicionālu izglītības bagāžu, zini dažādus stereotipus, par kuriem šaubu nav. Viens no vispāratzītām autoritātēm – Rainis – viens no latvietības identitātes balstiem, un neviens latvietis pat domās nepieļauj šaubīšanos par viņa dzejas ģenialitāti. Bet Rūtai nav svētsvinīgi godbijīgās izjūtas, viņa vērtē pēc vispārējām mērauklām – kā dzejnieku. Reiz vajadzēja bērnu dzejoli, un Rainim nevarējām atrast nevienu, ko bērnam iedot mācīties. Bet kā Rūta jūsmoja par Blaumani!
Rūta: – Viņš ir lielākais psihoanalītiķis Latvijā.
– Vai folkloristi šajos apstākļos ir konkurētspējīga profesija?
Rūta: – Tas ir atkarīgs no sabiedrības attieksmes. Pēdējā laikā, šķiet, lietas iet augšup, bet bija laiks, kad folkloristus uzskatīja par lieko balastu, viņi nebija pieprasīti, jo pseidofolkloristiskas lietas tika uztvertas kā īstās. Savukārt ārzemēs bija un ir pieprasītas jebkuras ar nacionālo identitāti saistītas lietas.
Folkloristi ļoti daudz var dot Latvijai, bet viss balstās personībās: kādi cilvēki to dara un kā viņi to pasniedz – vai agresīvi uzbāzīgā, sektantiskā visi dara tā! vai arī ieinteresējot un nenosodot par to, ka kāds nezina Tūdaliņ, tagadiņ.

Valdis: – Šķiet, tas, ko es daru un ko mēs ar Rūtu esam kopā darījuši gan folklorā, gan zinātnē, ir pat vairāk pieprasīts ārpus Latvijas. Esam koncertējuši vairāk ārpus Latvijas – turnejas bijušas Norvēģijā, ASV, Kanādā, Šveicē, Polijā, Somijā...
Rūta: – Bet pēdējos gados stabilizējas attieksme pret īstumu un pakaļdarinājumu.
Valdis: – Es gavilēju, kad Latvija iegāja tirgus ekonomikas fāzē. Labāk konkurence nekā kultūras dzīves regulēšana atkarībā no dogmām. Bet attiecībā uz Latviju gribu teikt, ka joprojām ļoti bīstams ir sovetiskais mantojums, kas nav izravēts, īpaši kultūras jomā. Cilvēki joprojām uzskata ...
Rūta: – ... ka nauda smird. Un ir nepieklājīgi meklēt sponsorus vai atbalstītājus...
Valdis: – ...domā – man ir jāmaksā tāpēc, ka esmu. Katram ir jāpierāda, par ko viņam maksāt.
Rūta: – Domāju, to iekšējo parazītu no sevis – man pienākas vienkārši tāpat vien – esam no sevis izdzinuši.
– Jūs abi strādājat tik niecīgi atalgoto pedagoga darbu. Kālab?
Rūta: – Nekad nedomāju, ka būšu pasniedzēja, bet man ļoti patīk strādāt ar jauniem cilvēkiem, tādiem, kuru sejās nav garlaicības.
Valdis: – Lai arī cik slikti tiek apmaksātas lekcijas Latvijas mācību iestādēs, man pedagoga darbs ir kā līdzeklis sevis izglītošanai.
Lai gan pārmaiņu laikmetā vispārējā izglītība stipri gājusi uz slikto pusi, protams, ir skolas, kas līmeni ir noturējušas. Bet, ja paskatās mūzikas izglītību skolās, tad muzikalitātei ir lejupslīdoša tendence...
Rūta: – Saki kā ir – brīvas izvēles priekšmets.
Valdis: – Tāpēc šobrīd grūti piekrist uzskatam, ka latvieši ir dziedātāju tauta. Nav vairs! Laiku pa laikam sanāk kopā un dzied dziesmusvētkos.
Rūta: – Jā, tas ir stereotips. Bet mēs dzīvojam Rīgas centrā, un gar mūsu mājām...
Valdis: – ...ir taisnākais ceļš no Vecrīgas krogiem...
Rūta: – ...piektdienās un sestdienās ap četriem pieciem no rīta skan tādi kori! Meitenes retāk, bet puiši dzied! Viņi ir piedzērušies, bet dzied! Prieka pēc! Labi – skaļi runā, jo piecos no rīta klusu nerunāsi, bet – nelamājas. Cik esam dzirdējuši – citās valodās nedzied, bet lamājas un izskaidrojas kaujoties. Redz, katram stereotipam ir objektīvs skaidrojums un saknes. Nu nav tik bezcerīgi ar dziedāšanu!
Valdis: – Labi, ņemu atpakaļ savus vārdus.
– Krogu rajons patiesi ir ļoti tuvu jūsu dzīvesvietai. Vai dzīves bīstamības tāpēc ir īpaši jūtamas?
Rūta: – Mūsu mājas kāpņutelpā pasākuši nakšņot narkomāni. No rītiem, kad eju uz lekcijām, nereti ir jāatvainojas un vienkārši jākāpj pāri ķermenim uz kāpnēm. Citi kaimiņi ir redzējuši, ka viņi tur arī...
Valdis: – Nu neieslīgsti detaļās!
Rūta: – Jā, bet tas ir tik tuvu! Tepat aiz mājokļa durvīm! Ja skaties televīzijā un lasi avīzēs šausmu stāstiņus, tie rada kopēju nemieru, jo spridzina taču citur, ne šeit... Es sajūtu, ka bīstamība ir pietuvojusies bīstami tuvu.
Valdis: – Ja tev ir pistole, tu ar to šausi. Ja domā par nelaimi, tā notiks.
Rūta: – Tas ir ļoti vienkāršoti... Neapzinoties nevari aizbēgt tikai tāpēc, ka par to neko nezini!
Valdis: – Cilvēkam vajadzīga veselīga uzmanīšanās, kas nenonāk līdz paranojiskai bēgšanai no situācijām, kurās kaut kas var notikt.
Rūta: – Kāda paranoja? Uz kāpnēm jau neguļ bāleliņš no laukiem, kam nav, kur palikt naktī! Protams, visos laikos un visās tautās ir bijušas apokaliptiskas noskaņas, bet man liekas, ka svešā, agresīvā un nepazīstamā pasaule ir pienākusi pārāk tuvu.
Lai kā negribas līst stereotipos, bet te parādās vīrieša un sievietes domāšana – Valdis nebaidās, es – baidos.
– Arī par sabiedriskajiem procesiem?
Valdis: – Lietuvā politiskais spektrs ir vienmērīgāks – pozīcija un opozīcija ir diezgan līdzvērtīga. Viena ar otru konkurē, pamatīgi kritizē, un tie, kas ir pozīcijā, nevar mierīgi darīt visas savas lietas un neklapēt ne ar ausīm.
Rūta: – Pagājušajā gadā svinējām neatkarības desmit gadus, notika arī parlamenta vēlēšanas Lietuvā. Toreiz domāju – ko man šie gadi ir devuši? Atceros, prātā iešāvās salīdzinājums – politika ir kā šaha spēle, kurā notiek it viss, bet man vairs nav bail, ka notiks kas neatgriezenisks, tik fatāls, ka pats šaha dēlītis tiktu nojaukts. Lai kā nostātos šaha figūras, kā mainītos spēku samēri – Lietuva kā valsts saglabāsies tāda pati. Naivi, bet es biju priecīga par šo izjūtu. Par Latviju dažreiz man metas bail.

Valdis: – Latvija ir vājākais posms no Baltijas valstīm dažādu vēsturisku apstākļu pēc. Būtiski ir, lai latviešiem būtu sabiedrotie tepat Latvijā. Tas, ka krievi runā krieviski – nu labi, bet galvenais, lai viņi šīs valsts vēsturi un kultūru uztvertu kā savējo un izjustu sevi kā šis valsts piederīgos. Tad Latvijā būtu stabilāks šaha dēlītis. Un latviešiem būtu jāskatās uz lietām no pašapziņas, nevis dogmu puses.
– Vai latviskā pašapziņa ir spēcīga, vai mēs tomēr kosmopolitizējamies?
Rūta: – Ir un ļoti spēcīga. Latvieši ir vēsi, bet stabili, piemēram, salīdzinājumā ar lietuviešiem, kas ir temperamentīgāki – apskāvieni un bučas. Bet, kad cilvēku vairs neredz, – nu ij' nevajag. Kad latvieši satiekas, viņi sajūsmu īpaši neizrāda, tomēr – visu laiku domā, domā... Manuprāt, latvieši diezgan sāpīgi izjūt svešo – nekontrolējami, zemapziņas līmenī... Pavisam cits ir vispārcilvēciskās iezīmes – ķīviņi, skaudība...
Latvieši saudzē savu latviskumu. Turklāt pastāv pozitīvi mīti, kas veido pašapziņu. Piemēram, Dainas – dzīvs mīts, un aktuālas joprojām.
Valdis: – Arī tie, kas varbūt zina kādus trīs pantiņus...
Rūta: – (Smejas!) ...no nežēlīgajām tautasdziesmām...
Valdis: – ...lai, bet runā par Dainām kā par kultūras pamatelementu.
Rūta: – Jā, mīti stutē pašapziņu – Jāņi, strēlnieki, daba, mīlestība pret zemi...
Valdis: – ...Latvija kā reliģija.
Kāds ir teicis – nu kas tai Latvijā ir, smiltis, priedes un reņģes. Bet, ja paanalizē, cik labi latvieši domā par savu zemi. Pateikšu mazu ķecerību... Viens no latvietības centriem ir Gaujas senleja – Sigulda, Vidzemes Šveice... Bet uzkāp Vidzemes Šveices kalnos un galā redzi – netālu ganās gotiņas, traktors brauc, jo tu esi izkāpis no bedres...
– Tad jau jums šogad Ziemassvētku vecītis brauks tālu ceļu...
Rūta: – Nē, šogad visi būsim Ziemassvētku vecīši – apmainīsimies ar dāvanām.
Valdis: – Pienāca jaunākās meitas pirmās iniciācijas laiks – atklājām noslēpumu par Ziemassvētku vecīti.
– Kāpēc neļāvāt pašai to atklāt?
Rūta: – Bija mums traks gadījums – Marijai to neteicām. Kad viņa bija kādā trešajā klasē, pat sakāvās ar tiem, kas teica – Ziemassvētku vecīša nav! Jo, redz – tētis ar mammu nemelo, un, ja viņi tā saka, tad tā tas arī ir. Marija tos vecīšus, ko rādīja televīzijā, pat neņēma par pilnu, sakot – tie nav īstie. Sapratām – Pašiem Rasai tas jāpasaka. Bet Rasa to uztvēra diezgan...
Valdis: – ...veselīgi.
Rūta: – Jā, vienīgais – viņa teica, ka esam mānījušies. Jo Rasa visu laiku gribēja ar kompjiem spēlēt...
Valdis: – ... datorpaaudzes bērns – no divarpus gadiem pie datora...
Rūta: – ...un Ziemassvētku vecītis atnesa datorspēļu kompaktdisku un uzrakstīja vēstuli – pirms spēlē, obligāti izlasi vismaz divas lapas grāmatā. Viņa lasīja, jo tā taču bija svēta lieta! Kad pateicām patiesību, viņas pirmā reakcija bija – jūs mani piespiedāt lasīt!
– Kas ar gadumiju mainās un nemainās – mainās nemainoties un nemainās mainoties?
Rūta: – Nemainās tas, ka cilvēki vienmēr sagaida ko īpašu no nākamā gada. Un nemainās tas, ka nekas īpašs tā arī nenotiek. Bet gadu pārejas brīdī cerība nemainīgi virmo gaisā.
Valdis: – Jo pārmaiņas ir redzamas pēc laika. Jo viss tomēr mainās.